

**MINISTERUL EDUCATIEI,
CERCETARII, TINERETULUI SI SPORTULUI
UNIVERSITATEA „1 DECEMBRIE 1918” ALBA IULIA
FACULTATEA DE ISTORIE SI FILOLOGIE**

TEZA DE DOCTORAT

(Rezumat)

**Învatamânt românesc
confesional în zona Orastiei: 1868-1918**

**COORDONATOR STIINTIFIC:
PROF. UNIV. DR. IACOB MÂRZA**

**DOCTORAND:
CARMEN MARIA BARNA**

**ALBA IULIA
2010**

CUPRINS

Argument

Cap. I. Istoriografia învățământului românesc din Transilvania (1868-1918) – cu privire specială asupra Orastiei

I.1. Discurs istoric interbelic (la granița dintre romantism și spirit critic)

I.2. Istoriografia din perioada dictaturii

I.3. Discurs istoric postdecembrist

Cap. II. Cadrul politic și cultural din Transilvania (1868-1918)

Cap. III. Aspecte din istoria învățământului confesional românesc din Transilvania (1848-1868)

Cap. IV. Legislația școlară din Transilvania între 1868-1918: problematica și subtext cultural și politic

Cap. V. Etape și momente în desfășurarea procesului de învățământ în zona Orastiei (1868-1918)

V.1. Organizarea administrativă și conducerea activității școlare

V. 2. Rețeaua școlară confesională

V. 3. Construirea și dotarea școlilor românești confesionale

V. 4. Durata și structura anului școlar

V. 5. Proveniența geografică a populației școlare din zona Orastiei

V. 6. Originea socială a populației școlare din zona Orastiei

V. 7. Numărul de elevi și frecvența școlară

V.8. Examenе și rezultate școlare

V.9. Participarea populației școlare la diferite acțiuni culturale și politice

Cap. VI. Conținutul învățământului

VI. 1. Planuri de învățământ

VI. 2. Programe scolare în scolile confesionale românești din zona Orastiei

(1868-1918)

VI. 3. Orar scolar și materiale didactice

VI. 4. Manuale scolare

Cap. VII. Corpul profesoral în scolile confesionale din zona Orastiei (1868-1918)

VII.1. Pregătirea și încadrarea învățătorilor

VII.2. Perfectionarea învățătorului

VII.3. Salarizarea și pensionarea învățătorilor

Cap. VIII. În loc de concluzii: Finalități în învățământul confesional din zona Orastiei:

formarea intelectualității românești din Transilvania la cumpăna secolelor

XIX – XX

Lista abrevierilor

Bibliografie

Lista anexelor

Anexe

Cuvinte cheie: școală, elev, învățător, legislație, națiune, cultură, programa școlară, manual, frecvență, examen, comunitate, orar scolar, material didactic, plan de învățământ, rețea școlară, Orastie, comitatul Hunedoara.

Argument

Studiul de fata are ca obiect de cercetare problematica învățământului primar românesc confesional, ortodox și greco-catolic din zona Orastiei, desfășurat în intervalul cronologic 1868-1918. Intenția noastră a fost aceea de a reconstitui o imagine cât mai veridică a evoluției acestui proces educativ, în segmentul cronologic ales, evidențiind în măsura în care s-a putut toate mutațiile survenite atât la nivelul conducerii și organizării sale, cât și la al conținutului sau, sugerându-se, dincolo de cadrul legislativ, atmosfera din vechea școală românească transilvană, inclusiv modul în care s-a manifestat relația învățator-elev, preot-comunitate școlară.

Principalele surse documentare utilizate în lucrarea de fata au fost documentele arhivistice aflate în fondurile Direcției Județene Hunedoara a Arhivelor Naționale, precum și colecția de documente aflată la Muzeul Civilizației Dacice și Romane din Deva. Am considerat că documentele sunt cele care ne oferă informațiile directe și incontestabile, ca posibilitatea de a clarifica problemele legate de evoluția și istoria învățământului românesc își află temeiurile și răspunsurile în izvoarele istoriei noastre, în analiza complexă și obiectivă a acestora. De asemenea, s-a urmărit coroborarea surselor arhivistice cu bibliografia de specialitate care ne este de un real folos în cercetarea noastră. Rezultatele cercetării au fost deosebit de fructuoase, aceste instituții fiind deținătoarele unui număr însemnat de documente, în proporție de 90% inedite și purtătoare a unor informații care necesitau valorificare.

În ultimii ani se asistă în istoriografia românească la reluarea și dezvoltarea unor teme tradiționale, a caror cercetare a fost întreruptă o perioadă de timp de unele regimuri politice. Printre subiectele cercetătorilor de azi se află cel al istoriei bisericii române, abordat acum într-o altă manieră, dar și cel al istoriei învățământului, privit însă din perspectiva istoriei locale, a particularităților fiecărei regiuni istorice, însă și din a componentelor uniforme care se regăsesc în toată Transilvania. Cercetarea de fata se încadrează în această direcție istoriografică, propunându-se să contribuie la recuperarea documentară și interpretativă a istoriei învățământului românesc confesional, ortodox și greco-catolic din Transilvania, a istoriei culturii românești din perioada dualismului austro-ungar.

Istoriografia învățământului românesc din Transilvania (1868-1918) – cu privire specială asupra Orastiei

O simplă parcurgere a producției istoriografice românești din perioada interbelică, din timpul regimului comunist și respectiv post-decembristă, referitoare la istoria Transilvaniei în

secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, releva o prezenta aproape constantă a temelor și subiectelor legate de școala confesională. Școlile au reprezentat alături de cele două biserici ale românilor ardeleni, instituții „naționale”, cu rol major în formarea națiunii și în afirmarea identității sale. Frecvența temelor legate de istoria școlilor confesionale, în preocupările istoricilor interesați de secolul al XIX-lea transilvănean, este pe măsura ponderii deținute în epoca de instituțiile și asezămintele școlare ale celor două confesiuni românești, ortodoxă și greco-catolică. Este la fel de adevărat că într-o anumită perioadă, caracterul confesional al școlilor la care ne referim a fost trecut sub tăcere de istoriografie, aceasta preferând în perioada 1948-1989 să eludeze apartenența acestor școli la structurile bisericesti, precum și sprijinul dat de biserici procesului de învățământ din școlile confesionale, elementare, gimnaziale și liceale. Minimalizarea problematicilor de istorie bisericască și a vieții religioase sau a figurilor de ierarhi din istoria națională a românilor ardeleni, impusă de comandamentele ideologice ale regimului comunist a făcut ca și istoria școlilor confesionale să fie abordată parțial și incomplet, prin omiterea strânselor sale raporturi cu instituția bisericască.

Desigur, toate aceste lucrări tratează doar anumite aspecte din trecutul învățământului românesc confesional din zona Orastiei în perioada dualismului austro-ungar, încât până la ora actuală nu avem o lucrare de sinteză consacrată întregii zone și care să trateze aspectele școlii din toate punctele de vedere.

Cadrul politic și cultural din Transilvania (1868-1918)

La mijlocul secolului al XIX-lea, după Revoluția de la 1848-1849, chiar dacă aceasta a fost înfrântă, în viața societății românești, deci și în Transilvania, se constată producerea unor schimbări în toate domeniile: social, politic, cultural, economic. Într-un timp relativ scurt, ca urmare a revoluției, asistăm la eliberarea socială a iobagilor, la recunoașterea în 1863, pentru națiunea română, a unui statut de egalitate cu fostele națiuni privilegiate, la obținerea autonomiei religioase prin înființarea Mitropoliei Greco-Catolice Blaj, în 1853 și a celei ortodoxe din Sibiu în 1864, la extinderea și consolidarea instituțiilor de cultură, la înființarea unui număr destul de mare de fundații și fonduri banesti publice românești. Ceea ce aduce nou mijlocul secolului al XIX-lea este o creștere a contingentului intelectualității, fenomen ce continuă până în 1918. În sate, categoriei mai vechi a preoților a căror instrucție școlară devine treptat tot mai bună, i se alătură învățătoria, iar la orașe și târguri crește numărul funcționarilor români de stat, al profesorilor, al clericilor de rang superior, al liber-profesioniștilor. Tot acum crește și numărul populației urbane românești care își constituie parohii proprii, da primele

semne ale unei vieti colective mai elevate. De asemenea, apar marile asociatii culturale, între care o importanta hotarâtoare a avut-o „ASTRA”.

În aceasta perioada de schimbari majore, în special pe plan politic, pentru toti românii din provinciile aflate sub stapânire straina, se pare ca românii din Transilvania au aparat cel mai ferm existenta lor nationala. Ei erau constienti de drepturile istorice ale natiunii lor în Transilvania si aveau în urma o lunga perioada de lupta comuna, care le-a conferit unitate. Totodata au beneficiat de doua institutii nationale puternice – Biserica Ortodoxa si Biserica Greco-Catolica, cu centre puternice la Sibiu si respectiv la Blaj si, începând din a doua jumatate a secolului al XIX-lea, de legaturile din ce în ce mai strânse cu oamenii politici din Regatul României.

În ultimele decenii ale secolului al XIX-lea si pâna la izbucnirea Primului Razboi Mondial, miscarea românilor din Transilvania a fost condusa de o clasa de mijloc de dimensiuni reduse, dar în crestere. Aceasta era formata din oameni de afaceri si membri ai profesiunilor libere, în special avocati, care i-au înlocuit treptat pe preotii ortodocsi si greco-catolici ca lideri nationali. Obiectivul lor principal era autonomia politica si autodeterminarea. Înabusirea revolutiei în 1848 si impunerea unui regim centralizat în urmatorul deceniu au spulberat aceste sperante, însa ideea autonomiei a ramas forta de coeziune vitala în cercurile politice românesti. La începutul anilor '60, acest lucru parea sa fie în sfârșit obtinut, deoarece Curtea de la Viena cauta ajutorul românilor si al slavilor pentru a contracara aspiratiile maghiarilor si a experimenta forme constitutionale. În Transilvania, Curtea de la Viena a permis convocarea Dietei cu o larga reprezentare româneasca, care a adoptat o legislatie care recunostea egalitatea politica a românilor cu celelalte populatii din Transilvania si acorda limbii române un statut oficial, alaturi de maghiara si germana. Majoritatea conducatorilor români ezitau sa se atinga de structurile politice fundamentale, fiind convinsi ca o Transilvanie autonoma oferea cadrul constitutional indispensabil în care noua cucerita egalitate nationala putea fi transformata în autonomie nationala.

Aspecte din istoria învatamântului confesional românesc din Transilvania (1848-1868)

În anul 1858 numarul scolilor din Transilvania se ridica la 2399, din care românesti 982, maghiare 957, sasesti 468. Numarul scolilor românesti a crescut în intervalul 1851-1858 cu 239, în timp ce al scolilor maghiare numai cu opt scoli, iar cel al scolilor germane cu doua

scoli. Dar, raportate la numarul total al populatiei românești numarul scolilor era departe de a fi satisfactor, mai bine de 60% dintre copiii români rămânând nescolarizați.

Situatia învățământului în comitatele Zarand și Hunedoara era și mai grea. În 1841 erau aici numai 13 școli. Doar în cele mai importante localități ale celor două comitate, în Deva, Hunedoara, Geoagiu, Orastie, Brad, Sacarâmb și Tebea existau școli cu caracter permanent. Situția școlilor din Țara Hategului era și mai gravă, după cum rezulta din memoriul înaintat de către vicarul Ștefan Moldovan, la 19/31 august 1852, guvernatorului Transilvaniei. Se arată în memoriu că în 60 de comunități mai mari și 22 mai mici nu se afla nici o școală elementară.

Cu toate aceste greutăți, Andrei Șaguna, dar și episcopul unit Alexandru Șterca Șulțiu erau neclintiti în convingerea lor că școlile elementare și secundare trebuiau să se afle sub conducerea bisericii, deoarece considerau procesul educațional nu numai dobândire de cunoștințe sau pregătire pentru cariera, ci și o experiență morală și spirituală, în același timp.

Conformându-se măsurilor luate de conducerea celor două biserici naționale românești din Transilvania, majoritatea comunităților bisericesti din zonele comitatului Hunedoara au trecut pe măsura puterilor lor la redeschiderea sau înființarea de școli confesionale românești ortodoxe sau unite. Cu toate greutățile întâmpinate mulți protopopi, în calitatea lor de inspectori școlari tractuali, își concentrează activitatea asupra școlilor satești, convingând comunitățile să facă eforturi pentru a le susține. Merita amintit exemplul protopopilor ortodocși, Iosif Basa al Zarandului, Petru Moldovan al Halmagiului, Nicolae Crainic al Dobrei, Ioan Papiu al Devei, Ioan Ratiu al Hategului, Nicolae Popovici al Orastiei. Lor li se adăuga protopopii greco-catolici, Beniamin Densusianu de la Sacarâmb, Petru Valean de la Orastie și vicarii Ștefan Moldovan, Gavril Pop și Petru Pop de la Hateg. Prin activitatea lor școala satească din sud-vestul Transilvaniei va face lente, dar sigure progrese.

Legislația școlară din Transilvania între 1868-1918: problematica și subtext cultural și politic

Imediat după încheierea pactului, guvernul maghiar a emis o serie de legi care urmăreau întărirea dominației națiunii maghiare asupra celorlalte popoare – Legea naționalităților din 1868, care promulga, din punct de vedere politic, existența unei singure națiuni în Ungaria, adică “națiunea maghiară, unitară”. Toate celelalte naționalități din regat erau considerate “națiuni politice maghiare ale cetățenilor de diferite limbi”.

Instaurarea dualismului austro-ungar aducea după sine și imediată reorganizare, pe baze noi a învățământului primar, potrivit intereselor statului austro-ungar. Reforma școlară a

ministrului maghiar al învățământului și cultelor, Iosif Eotvos și-a găsit expresia în Legea învățământului nr. 38 din 1868, votată de parlamentul maghiar la 7 decembrie, același an, lege care a pus bazele învățământului modern din Transilvania.

În anul 1872, portofoliul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice a fost acordat lui Trefort Ágoston. Acesta a continuat programul ministerial al ministrului Eötvös, atât în problemele școlare, cât și în privința relațiilor dintre confesiuni și stat. Ministrul Trefort a întărit controlul statului asupra școlilor confesionale prin legislația școlară din anii următori. De asemenea, în completarea programului de centralizare excesivă a statului, ministrul Trefort a fost preocupat și de celelalte naționalități, ale caror sisteme școlare se sprijineau pe autonomia unor biserici naționale (ex.: români, sașii ardeleni și sârbi). Prin urmare, autoritățile guvernamentale maghiare au fost interesate de adoptarea unor măsuri care să limiteze drepturile autorităților bisericesti asupra școlilor confesionale.

Această tendință de penetrare și amestec al statului în viața culturală și școlară a românilor și-a găsit o formă precisă în Legea nr. 28/1876. Prin ea se preciza că inspectoratul școlar regesc trebuia să verifice și să aprobe planurile de învățământ, manualele școlare și materialul didactic pe care îl foloseau învățătorii. Cadrul legislativ al învățământului devine și mai rigid și mai restrictiv privind minoritățile din Ungaria, prin prevederile Legii nr. 18/1879 sau prima Lege Trefort, prin care ministrul ce a pus-o în aplicare devine celebru. Acum, se hotărăște obligativitatea predării limbii maghiare în toate școlile confesionale populare. Politica școlară exclusivistă a guvernului maghiar a fost continuată, la începutul secolului al XX-lea prin apariția de noi legi. Astfel, a fost elaborată Legea nr. 27/1907, datorată ministrului de Culte și Instrucțiune publică, Albert Apponyi care a și dat numele legii - votată la 19 martie 1907. Această lege, cu prevederi dure, mai ales în ceea ce privește condițiile materiale ale școlilor, viza în esență desființarea școlilor confesionale ale naționalităților maghiare, deci și cele românești transilvanene.

Etape și momente în desfășurarea procesului de învățământ în zona Orastiei (1868-1918)

Investigarea învățământului confesional ortodox și greco-catolic din zona Orastiei și sublinierea rolului lui în procesul de formare al intelectualității românești din Transilvania în perioada premergătoare Unirii de la Alba Iulia impune o cercetare specială asupra populației școlare. Am considerat necesară, de asemenea, prezentarea unor aspecte legislative privind desfășurarea învățământului confesional în perioada dualismului austro-ungar, precum și a

celor legate de organizarea si conducerea procesului educativ din zona supusa investigatiei noastre. Urmând firul izvoarelor arhivistice cercetate credem ca nu se poate face o analiza a populatiei scolare fara a prezenta în prealabil rețeaua scolară confesională în care aceasta își desfășura activitatea, modul în care s-au construit si s-au dotat școlile confesionale românești.

Analiza populatiei scolare impunea de la sine si o cercetare asupra provenientei geografice si a originii sociale a elevilor, a numarului de elevi si a frecventei scolare, a rezultatelor obtinute de acestia la examenele scolare, precum si o relatare a activitatilor extrascolare în care acestia erau implicati.

Continutul învățământului

Aplicarea prevederilor Legii nr. 38/1868 a produs schimbări importante în conținutul planurilor de învățământ, ale programelor scolare, precum si în cel al manualelor utilizate în școlile confesionale. Până la apariția acestei legi, în acest tip de școli, obiectele de învățământ cunoscute si studiate au fost scrierea si citirea, gramatica, ortografia, religia, aritmetica si datoriile cetățenesti. Noua lege a introdus si studierea unor materii cu caracter stiintific si cu orientare practica, care corespundeau cerintelor vremii si chiar ale statului austro-ungar dualist. Ca urmare, prin legea mentionata au fost introduse ca obiecte de studiu: geografia tarii si geografia generala, istoria statului, istoria naturala, fizica, economia de câmp si exercitii practice de agricultura, gimnastica.

O problema deosebita, care a întâmpinat unele greutăți majore în rezolvarea ei, a fost asigurarea școlilor confesionale cu materialul didactic necesar. Legislatia învățământului prevedea ca școlile confesionale sa fie dotate cu un material didactic strict necesar precum table pentru scris, rechizite scolare, “masini de calcul” (de socotit), harti geografice si istorice, tablouri pentru stiintele naturale si pentru practica agricola, unelte agricole necesare pentru gradinile scolare, tabele pentru caligrafie, globuri pământesti si altele. Toate aceste materiale didactice au lipsit în buna masura în prima parte a perioadei cercetate, dar pe masura ce autoritatile scolare confesionale centrale sau locale au fost în masura sa asigure prin eforturi materiale deosebite prezenta acestora în școli, si procesul de învățământ s-a îmbunătățit si diversificat în folosul generatiilor de școlari.

Corpul profesoral în școlile confesionale din zona Orastiei (1868-1918)

Activitatea desfășurata de corpul profesoral, dimensiunile si implicatiile activitatii din viața culturala politica si religioasa a românilor din Transilvania în perioada dualismului austro-ungar sunt aspecte care se impun a fi cercetate în continuare, pornind de la baza

documentara de care dispunem. În cazul scolilor din zona Orastiei, dascalii au îndeplinit un rol eminent în procesul educativ al elevilor, hotărând evolutia ulterioara a discipolilor, în concordanta cu specificul culturii din acest colt al Transilvaniei. Putem afirma cu cea mai mare siguranta ca a existat în permanenta un raport indisolubil între dascalii scolilor si istoria nationala din aceasta perioada (1868-1918). Implicarea directa a învatatorilor în momente din întemeierea, dezvoltarea si evolutia scolilor trebuie înțeleasa în legatura directa cu viata culturala, politica si religioasa a natiunii române. O parte semnificativa a cercetarii acestui categorii sociale o constituie modalitatea în care s-a desfasurat perfectionarea continua a lor, în conformitate cu cerintele legislatiei în vigoare, însa de o importanta reala sunt si aspectele legate de salarizarea si pensionarea dascalilor.

În loc de concluzii: Finalitati în învatamântul confesional din zona Orastiei: formarea intelectualitatii românesti din Transilvania la cumpana secolelor

Ceea ce aduce nou mijlocul secolului al XIX-lea este o crestere masiva a contingentului intelectualitatii, fenomen care a continuat pâna în 1918. În sate categoriei vechi a preotilor, a caror instructie scolara devine treptat tot mai buna, i se alatura învatatorii si notarii, iar în orase si târguri creste rapid numarul functionarilor români de stat, al profesorilor, al clericilor de rang superior, al liber profesionistilor. A crescut si numarul populatiei urbane românesti care își constituie parohii proprii, achizitioneaza terenuri, înalta biserici si scoli, fondeaza banci, da primele semne ale unei vietii colective mai elevate. Paralel cu cresterea numerica a intelectualitatii românesti, cresc posibilitatile sale de actiune, creste influenta sa în societate. În aceasta epoca pe lângă centrele bisericesti si scolare vechi, Blajul si Sibiu, apar episcopiile de la Gherla, Lugoj si Caransebes, gimnaziile de la Brasov, Nasaud si Brad, seminariile de la Sibiu, Gherla si Lugoj, preparandiile de la Blaj, Sibiu, Gherla, Sighet, un lung sir de scoli normale, asociatii si societati culturale.

Raportând diferite evenimente politice, culturale si religioase la numele unor elevi care au facut primii pasi în educatie în scolile elementare din zona Orastiei - de la primii absolventi ai scolilor de la începutul dualismului austro-ungar pâna la generatia care a pregatit Unirea de la Alba Iulia – ne convingem ca unii dintre ei, prin viata si activitate se încadreaza în generatia de intelectuali români formata la cumpana secolelor XIX – XX. Remarcam dintre numarul mare de elevi educati în aceste scoli pe Aurel Vlad, care s-a nascut în comuna Turdas, lângă Orastie.

Aurel Vlad a fost avocat, doctor în drept, promotor al Unirii din 1918. De asemenea, a fost membru în Consiliul Dirigent, membru al Partidului National Român. În perioada 1919-

1920 a fost ministru de Finanțe al României, ulterior ocupând funcția de ministru al Cultelor și Artelor. Toate aceste funcții se completează cu cea de director al Bancii "Albina", funcție din care a susținut și sprijinit multe școli confesionale din zona Orastiei, precum și cu cea de director și proprietar al ziarului *Solia Dreptății* din Orastie.

Aurel Vlad a jucat un rol deosebit în revoluția din toamna anului 1918, fiind ales președintele Consiliului Național Român din Orastie. În urma Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, din 1 Decembrie 1918, Aurel Vlad a fost ales membru în Consiliul Dirigent, repartizându-i-se resortul Finanțelor.

O altă personalitate care s-a format în școlile confesionale din zona Orastiei este Aurel Vlaicu, inventator și pionier al aviației românești și mondiale. În cinstea sa comuna Bîntinti, comuna în care s-a născut în anul 1882 și în care a învățat se numește astăzi Aurel Vlaicu. Recunoscut la nivel mondial, despre zborurile sale se spuneau următoarele în ziarul vienez "Neue Freie Presse: minunate și curajoase zboruri a executat românul Aurel Vlaicu, pe un aeroplan original, construit chiar de zburător, cu două elice, între care săde aviatorul. De câte ori se răsucea mașina aceasta în loc, de parea că vine peste cap, lumea rasplatea pe român cu ovatii furtunoase, aclamându-l cu entuziasm de neînchipuit".

De asemenea, în această categorie a intelectualității românești formată în școlile confesionale, unite sau ortodoxe din zona Orastiei, îi putem încadra și pe Valeriu Bora, profesor, poet, publicist, Cornel Carpinisan, medic chirurg român, dedicat titular al Academiei de Științe Medicale, Ioan I Mota, Aron Demian, profesor și inspector școlar, care a fost și directorul liceului "Aurel Vlaicu", din Orastie, președintele Departamentului Astra Orastie și dascăl la școlile din Folt și Orastioara de Sus.

Activitatea școlară confesională unită și ortodoxă din zona Orastiei în zburătoare perioada a dualismului austro-ungar se integrează prin finalitatea sa și prin conținutul său cultural-educativ și a fost dusă cu ambiție, dar și cu unele sacrificii, însă fără oprire pentru conservarea specificului etnic național, dar și pentru realizarea unității noastre statale – idealul poporului român. Aportul pe care școala confesională de aici l-a adus la realizarea acestui deziderat a constat în pregătirea și educarea generațiilor care aveau să înlăptuiască Unirea de la Alba Iulia.

În abordarea temei acestei lucrări am pornit de la principiul imparțialității istoricului. Am dorit să nu ascundem sau să evităm prezentarea aspectelor pozitive pe care administrația timpului și autoritățile politice austro-ungare le-au avut în organizarea și evoluția activității școlare, în general, și în special în activitățile din școlile confesionale ortodoxe și unite

românești din zona Orastiei. Nu am dorit nici să eludăm aspectele negative cu tenta politică antinațională, ale măsurilor luate de aceleași autorități.

Am încercat, de asemenea să reliefram ceea ce a fost bun sau mai puțin bun în activitatea școlară a autorităților confesionale unite și ortodoxe române locale sau arhidiecezale.

Concluzionăm astfel, spunând că școlile din acest colț al Transilvaniei, în perioada 1868-1918 au avut o evoluție sinuoasă, dar ascendentă, cu toate obstacolele și piedicile avute de înfruntat. Realizările școlare de aici, deși însemnate, nu au reușit să ridice comitatul pe locul fruntas din punctul de vedere al dotării cu școli și al școlarizării copiilor. Cu toate acestea, prin activitatea fructuoasă a învățătorilor de la școlile din zona Orastiei s-a ridicat o pleiadă de intelectuali care au promovat limba și cultura română. Prin ideile promovate au contribuit la supraviețuirea școlii românești în cea mai grea perioadă a dominației dualiste și la împlinirea idealului românilor, Unirea cu România.

Anexele adăugate sporesc originalitatea și autenticitatea lucrării contribuind astfel la îmbunătățirea conținutului prezentei lucrări. Menționăm că toate documentele anexate sunt inedite.

BIBLIOGRAFIE

I. Izvoare

I. A. Surse inedite

Directia Județeană Hunedoara a Arhivelor Naționale

Fond Parohia Greco-Catolică Geoagiu – Joseni

Fond Parohia Greco-Catolică Orastie

Fond Parohia Greco-Catolică Renghet

Fond Parohia Greco-Catolică Romos

Fond Parohia Greco-Catolică Spini

Fond Parohia Ortodoxă Balsa

Fond Parohia Ortodoxă Banpotoc

Fond Parohia Ortodoxă Beriu

Fond Parohia Ortodoxă Boholt

Fond Parohia Ortodoxa Boiu
Fond Parohia Ortodoxa Bozes
Fond Parohia Ortodoxa Castau
Fond Parohia Ortodoxa Cigmau
Fond Parohia Ortodoxa Geoagiu-Joseni
Fond Parohia Ortodoxa Geoagiu – Suseni
Fond Parohia Ortodoxa Folt
Fond Parohia Ortodoxa Ludesti
Parohia Ortodoxa Mermezeu
Fond Parohia Ortodoxa Orastioara de Jos
Fond Parohia Ortodoxa Pischinti
Fond Parohia Ortodoxa Rapolt
Fond Parohia Ortodoxa Renghet
Fond Parohia Ortodoxa Romosel
Fond Parohia Ortodoxa Sibiselu Nou
Fond Parohia Ortodoxa Sibiselu Vechi
Fond Parohia Ortodoxa Tâmpa
Fond Parohia Ortodoxa Vaidei
Fond Prefectura judetului Hunedoara
Fond Protopopiatul Greco-Catolic Orastie
Fond Protopopiatul Ortodox Orastie

Muzeul Civilizatiei Dacice si Romane Deva

Colectia de istorie moderna a Muzeului Civilizatiei Dacice si Romane Deva

I.B. Periodice

1. *Amicul scoalei*, Sibiu, 1862.
2. *Gazeta Transilvaniei*, Brasov, 1865,1866, 1870, 1872.

II. Bibliografie generala

1. Adaniloaie, N., *Istoria învățământului primar (1859-1918)*, București, Editura Cris Book Universal, 1998.
2. Albu, Nicolae, *Istoria învățământului românesc din Transilvania până la 1800*, Blaj, 1944.
3. Albu, Nicolae, *Istoria scolilor românești din Transilvania între 1800-1867*, București, Editura Didactica și Pedagogică, 1971.
4. Andrei, Mirela *La granița Imperiului. Vicariatul Greco-Catolic al Rodnei în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, Cluj – Napoca, Editura Argonaut, 2006.
5. Baci, Petre, Baci, Aurelia, *Beriu-monografie*, Deva, 1972.
6. Baci, Petru, Valean, Ioan, *Geoagiu: repere monografice*, Deva, Editura Emia, 2007.
7. Barbulescu, Mihai, Deletant, Dennis, Hitchins, Keith, Papacostea, Serban, Teodor, Pompiliu, *Istoria României*, editia a 2-a, București, Editura Enciclopedică, 1999.
8. Baritiu, George, *Parti alese din istoria Transilvaniei*, vol. III, Sibiu, 1890.
9. Basarab, Tiron, Petica, Ioan, *Monografia satului Vaidei de Orastie, județul Hunedoara*, Deva, 2007.
10. Berstein, Serge, Milza, Pierre, *Istoria Europei*, vol. IV, Iasi, Institutul European, 1998.
11. Borza, Gheorghe, Borza, Cornelia, Borza-Popescu, Maria, *Tamasasa în documente, amintiri, datini, obiceiuri și traditii*, Deva, 2007.
12. Bota, Ioan M, *Istoria Bisericii universale și a Bisericii românești de la origini până în zilele noastre*, Cluj-Napoca, Casa de Editura Viata Crestina.
13. Brote, Eugen, *Chestiunea româna în Transilvania și Ungaria*, București, 1895.
14. Brusanowski, Paul, *Învățământul confesional ortodox din Transilvania între anii 1848-1918*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2006.
15. Cârja, Ion, *Biserica și societate în Transilvania în perioada pastoririi mitropolitului Ioan Vancea*, Cluj-Napoca, 2006.
16. Cârja, Ion, *Scolile confesionale din Transilvania secolului XIX în preocupările istoriografiei românești: consideratii generale*, în *Studii de istoriografie românească*, coord. Gabriel Moisa, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2008.
17. Curticeanu, V., *Miscarea culturală românească pentru Unirea din 1918*, București, Editura Științifică, 1968.
18. Georgescu, Titu, Bâldescu, Emil, *Ctitori de școală românească în secolul al XIX-lea*, București, 1971.
19. Georgescu, V., *Politica și istorie. Cazul comunistilor români 1944-1977*, București, 1991.

20. Ghibu, Onosifor, *Din istoria literaturii didactice românești*, editie îngrijita de Octav Paun, București, Editura Didactica și Pedagogica, 1975.
21. Ghibu, Onisifor, *Scoala românească din Transilvania în anul 1911*, Sibiu, 1912.
22. Ghibu, Onisifor, *Scoala românească din Transilvania și Ungaria: dezvoltarea ei istorică și situația ei actuală*, București, Institutul de Arte Grafice „Carol Gobi”, 1915.
23. Ghibu, Onisifor, *Viata și organizația bisericească și școlară în Transilvania și Ungaria*, București, 1915.
24. Hitchins, Keith, *Afirmarea națiunii: mișcarea națională românească din Transilvania (1860-1914)*, București, Editura Enciclopedică, 2000.
25. Hitchins, Keith, *Conștiința națională și acțiune politică la românii din Transilvania 1700-1868*, Cluj Napoca, Editura Dacia, 1987.
26. Hitchins, Keith, *Conștiința națională și acțiune politică la românii din Transilvania (1868-1918)*, Cluj Napoca, Editura Dacia, 1992.
27. Hitchins, Keith, *Ortodoxie și naționalitate: Andrei Saguna și românii din Transilvania 1846-1873*, București, Univers Enciclopedic, 1995.
28. Hitchins, Keith, *România (1866/1947)*, București, Editura Humanitas, 1998.
29. Hodos, Enea, *Cercetări cu privire la trecutul școlilor confesionale românești din Ardeal*, Sibiu, 1944.
30. Iorga, Nicolae, *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, editie îngrijita de Mihaela Paraschiv, Iasi, Junimea, 2001.
31. Iorga, Nicolae, *Istoria învățământului românesc*, București, Editura Didactica și Pedagogica, 1971.
32. Isar, Nicolae, Gudin, Cristina, *Din istoria politicii școlare românești (1864-1899)*, București, Editura Universității, 2004.
33. *Istoria învățământului din România*, compendiu, București, 1971.
34. *Istoria învățământului din România (de la origini până la 1821)*, vol. I, București, Editura Didactica și Pedagogica, 1983.
35. *Istoria învățământului din România (1821-1918)*, vol. II, București, Editura Didactica și Pedagogica, 1993.
36. *Istoria românilor*, vol VII, tom I – II, București, Editura Enciclopedică, 2003.
37. Jula, Sabin, *Monografia comunei și a școlii primare Simeria-Hunedoara*, Târgu-Jiu, 1935.
38. Kellogg, Frederick, *O istorie a istoriografiei române*, Iasi, Institutul European, 1996.

39. Lazar, Ioachim, *Învatamântul românesc din sud-vestul Transilvaniei (1848-1883)*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2002.
40. Lazar, Ioachim, Stârcescu Enachita, Camelia, *Monografia orasului Simeria*, Deva, Editura Emia, 2008.
41. Lazarescu, Liviu, *Martinesti, vechiul meu sat transilvan*, Deva, 2006.
42. Lupas, Ioan, *Cronicari si istorici români din Transilvania*, ed. a II-a, Craiova, Editura Scrisul românesc, 1941.
43. Lupas, Ioan, *Mitropolitul Andrei Saguna: monografie*, Bucuresti, Editura România Press, 1999.
44. Metes, Stefan, *Manastirile românesti din Transilvania si Ungaria*, Sibiu, 1936.
45. Micu, A., *Starea învățământului în comitatul Hunedoara*, Arad, 1913.
46. Moisa, Gabriel, *Directii si tendinte în istoriografia româneasca 1989-2006*, Oradea, Editura Universitatii din Oradea, 2007.
47. Moisa, Gabriel, *Istoria Transilvaniei în istoriografia româneasca 1965-1989*, Cluj-Napoca, Presa Universitara Clujeana, 2003.
48. Neag, Romulus, *Personalitati bradene în lumina istoriei*, Brad, 1995.
49. Netea, Vasile, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertatea nationala (1848-1881)*, Bucuresti, 1974.
50. Nicola, Gabriela, *Despartamintele Astrei în comitatele Hunedoara si Zarand 1873-1918*, Sibiu, Editura Techno Media, 2009.
51. Pascu, Stefan, *Marea Adunare Nationala de la Alba Iulia, încununarea ideii, a tendintelor si a luptelor de unitate a poporului român*, Cluj, Universitatea „Babes-Bolyai”, 1968.
52. Pacatianu, Teodor V., *Cartea de Aur sau luptele politice nationale ale românilor de sub coroana ungara*, vol. IV, Sibiu, Tipografia Henric Meltzer, 1906.
53. Pacatianu, Teodor, V., *Cartea de aur sau luptele politice nationale ale românilor de sub coroana ungara*, vol. I-VIII, Sbiu, 1904.
54. Pacatianu, Teodor, V., *Cartea de aur sau luptele politice nationale ale românilor de sub coroana ungara*, vol. I, 1902.
55. Pâclisanu, Zenovie, *Politica minoritara a guvernelor unguresti (1867-1914)*, Bucuresti, 1943.
56. Pacurariu, Mircea, *Istoria bisericii ortodoxe române*, Bucuresti, vol. III, 1981.
57. Pacurariu, Mircea, *Carturari sibieni de altadata*, Cluj Napoca, Editura Dacia, 2002.

58. Pacurariu, Mircea, *Dictionarul teologilor români*, Bucuresti, Univers Enciclopedic, 1996.
59. Pacurariu, Mircea, *Politica statului ungar fata de biserica româneasca din Transilvania în perioada dualismului (1867-1918)*, Sibiu, Editura Institutului Biblic si de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1986.
60. Pârvulescu, Mihai, *Scoala si societate. Contributie la cunoasterea formarii elitelor românesti din Banat în secolul al XIX-lea*, Timisoara, Excelsior Art, 2003.
61. Popa, Mircea, Valentin Tascu, *Istoria presei românesti din Transilvania de la începuturi pâna în 1918*, Bucuresti, Editura Tritonic, 2003.
62. Popea, Nicolae, *Arhiepiscopul si mitropolitul Andrei baron de Saguna*, editie anastatica, Bucuresti, Editura Cronicar, 2002.
63. Popeanga, Vasile, *Presa pedagogica din Transilvania*, Bucuresti, 1966.
64. Popeanga, Vasile, *Scoala româneasca din partile Aradului în perioada 1867-1917*, Arad, 1976.
65. Popeanga, Vasile, *Scoala româneasca din Transilvania în perioada 1867-1918 si lupta sa pentru Unire*, Bucuresti, Editura Didactica si Pedagogica, 1974.
66. Popescu-Teiusan, Ilie, *Contributii la problema legislatiei scolare românesti. Legea instructiei publice din 1864*, Bucuresti, Editura Didactica si Pedagogica, 1963.
67. Protopopescu, Lucia, *Contributie la istoria învătamântului din Transilvania 1774-1805*, Bucuresti, Editura Didactica si Pedagogica, 1966.
68. Puscariu, Ilarion, *Metropolia Romînilor ortodocsi din Ungaria si Transilvania*, Sibiu, 1900.
69. Radu, Demetriu, *Diecesa Lugojului. Semantism istoric*, Lugoj, 1903.
70. Radutiu, A., Teodor, Pompiliu, *Ideea de unitate politica la români*, Bucuresti, Editura Stiintifica, 1968.
71. *Recensamântul din 1857, Transilvania*, Editura Staff, 1997.
72. Retegan, Simion, *Sate si scoli românesti din Transilvania la mijlocul secolului al XIX - lea (1867-1875)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1994.
73. Retegan, Simion, *Satul românesc din Transilvania, ctitor de scoala (1850-1867)*, Cluj Napoca, Editura Echinoc, 1994.
74. Sigmirean, Cornel, *Istoria formarii intelectualitatii românesti din Transilvania în epoca moderna*, Cluj-Napoca, 2001.
75. Sima, Gheorghe, *Scoala româneasca din Transilvania si Ungaria*, Bucuresti, 1915.

76. Teodor, Pompilu, *Introducere în istoria istoriografiei din România*, Cluj-Napoca, Editura Accent, 2002.
77. Tîrcovnicu, Victor, *Contributii la istoria învățământului românesc în Banat (1780-1918)*, Bucuresti, 1970.
78. Tomescu, *Istoria cartii românești de la începuturi până la 1918*, Bucuresti, Editura Stiintifica, 1968.
79. Tulbure, Gheorghe, *Scoala sateasca din Ardeal în epoca lui Saguna*, Cluj, 1937.
80. Velica, Dragos Stefan, *Învățământul confesional primar din Valea Jiului în perioada 1848-1918*, Petrosani, Editura Focus, 2002.
81. Voileanu, Mateiu, *Contributiune la istoria bisericeasca din Ardeal*, Sibiu, 1928.
82. Vulea, Camelia, *Biserica si societate în vicariatul greco-catolic al Hategului între 1850-1918*, teza de doctorat, Cluj-Napoca, 2005.
83. Wallner Barbulescu, Luminita, *Biserica si societate în episcopia Lugojului 1874-1894*, teza de doctorat, Cluj-Napoca, 2006.
84. Zub, Al, *De la istoria critica la criticism (istoriografia româna sub semnul modernitatii)*, Bucuresti, Editura Enciclopedica, 2000.
85. Zub, Al., *A scrie si a face istorie (istoriografia româna postpasoptista)*, Iasi, Editura Humanitas, 1981.
86. Zub, Al., *Istorie si istorici în România interbelica*, Iasi, Editura Junimea, 1989.
87. Zub, Al., *Orizont închis: istoriografia româna sub dictatura*, Iasi, Institutul European, 2000.

III. Bibliografie speciala

1. Baci, Petru, *Liceul "Aurel Vlaicu" Orastie 1919-1969*, Deva, 1969.
2. Baci, Petru, *Liceul "Aurel Vlaicu" Orastie, Compendiu monographic, 1919-1994*, Deva, 1994.
3. Baicu, Constantin, *Memorialul scoalei capitale gr. or. române din Orastie, judetul Hunedoara*, Orastie, 1921.
4. Bembea, Nicolae, *Monografia scolii elementare confesionale gr. or. române din Branisca-Bicau*, Sibiu, 1912.
5. Bembea, Nicolae, *Schita monografica a scolii primare din Bampotoc*, Sibiu, 1907.
6. *Colectiunea legilor din anul 1868*, Buda, Tipografia Universitatii Unguresti Regesti, 1868.

7. *Din istoria învățământului hunedorean*, Editie îngrijita de Cornel Stoica, Ion Fratila, Ovidiu Vlad, Nicolae Wardegger. Prefata de Ioachim Moga. Volum editat de Inspectoratul școlar județean Hunedoara în colaborare cu Casa județeană a corpului didactic și Sindicatul salariaților din învățământ, Deva, 1973.
8. *Gândirea pedagogică a generației de la 1848*, București, 1968.
9. Gherman, Mihai, *Istoria celor 100 de ani ai școlii din Simeria (1872-1972)*, Deva, 1972.
10. Görög Ferencz, *A szászvárosi Ref. Kun Kollégium Emlekkönyve*, Cluj, Kolozsvár, 1925.
11. Iliescu, Ion, *Orastie 750 de ani*, Deva, 1974 .
12. Lungu, Ion, Radu, Vasile, Valea, Mircea, Marghitan, Liviu, *Tradiții progresiste ale culturii și învățământului hunedorean*, Deva, 1968.
13. Lupei, Nestor, Neag, Romulus, *Monografia Liceului "Avram Iancu" Brad, 1869-1969*, Sibiu, 1969.
14. Mârza, Iacob, *Scoala și națiune. Școlile de la Blaj în epoca renasterii naționale*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1987.
15. Oprisa, Pavel, *Istoricul gimnaziului în programa a XIX-a pentru anul școlar 1894-1895*, Brad.
16. Pipos, Ioan, *Viata și faptele lui Ioan Pipos, fostul comite suprem al Zarandului, principalul factor la înființarea gimnaziului din Brad*, Orastie, 1907.
17. Preda, Ioan A. de, *Statutul Organic comentat și cu concluziile și normele referitoare întregit*, Sibiu, 1914.
18. *Regulamentul pentru organizarea învățământului în școlile populare*, Sibiu, 1909.
19. *Statutul Organic*, Sibiu, 1869.

IV. Studii și articole

1. Adaniloaie, N., *Învățământul primar rural în perioada 1859-1918 (începuturi, legislație, dezvoltare)*, în *R.I.*, nr. 3/1990, an I, p. 209-233.
2. Albu, Cornelia, *Organizarea învățământului românesc din Transilvania în perioada dualismului austro-ungar*, în *Pagini de istorie (Studii și comunicări științifice)*, vol. I, București, 1990, p. 136-145.

3. Basarab, Maria, Carti didactice românești în Muzeul din Deva (1785-1888), în *Sargetia*, XXVII/1, 1997-1998, p. 779-791.
4. Basarab, Maria, Considerații privind *cartile didactice românești (1785-1892), din patrimoniul hunedorean*, în *Sargetia*, XVI-XVII, 1982-1983.
5. Bogdan, Doru, *Pavel Vasici în slujba învățământului românesc (1870-1881)*, în *Ziridava*, XII/1980, p. 511-526.
6. Bota, Ioan M., *Episcopul Petru Pavel Aron deschizător de drumuri în învățământul românesc*, în *Sargetia*, XXVII/1, 1997-1998, p. 717-727.
7. Botezan, Ioana, *Documente privind istoria din Tara Hategului între anii 1850-1860*, în *Sargetia*, VIII/1971, p. 119-128.
8. Botezan, Liviu, Botezan, Ioana, *Corespondența unor intelectuali din comitatul Hunedoarei cu Timotei Cipariu între 1850-1870*, în *Sargetia*, XXI-XXIV/1988-1991, p. 283-302.
9. Bozac, Ileana, Teodor, Pompiliu, *Învățământul românesc din Transilvania, în secolul al XVIII -lea și începutul secolului al XIX -lea*, în *Din istoria pedagogiei românești*, vol. I, București, 1966.
10. Cerghețean, Mihai, *Scoala de minerit din Sacarâmb (1834-1906)*, în *Sargetia*, VII/1970, p. 225-227.
11. Din, Petre, *Aspecte privind evoluția școlilor confesionale ortodoxe românești din protopopiatul Câmpeni în perioada 1848-1918*, în *SUCH*, 2005, 2, p. 217-223.
12. Divriceanu, Carmen, *Reviste pedagogice tiparite în județul Alba (1925-1945), existente în Biblioteca Muzeului Național al Unirii*, în *Apulum*, XXXVII/2, 2000, p. 131-138.
13. Dobrei, Florin, *Situația școlilor confesionale ortodoxe din protopopiatul Deva*, în *Alt B.*, 2005, 16, nr. 7-9, p. 119-128.
14. Drecin, Mihai, *Rolul bancii "Albina" în sprijinirea învățământului românesc în Transilvania între 1895-1918*, în *Studia hist.*, 1987, 32, fasc. 1, p. 28-34.
15. Drimba, Lucian, *Momente importante din evoluția „Societății pentru crearea unui fond de teatru român în Ardeal”*, în *Centenarul Societății pentru crearea unui fond de teatru român*, Oradea, 1972, p. 231-244.
16. Felea, Romulus, *Contribuții la istoria învățământului din Munții Apuseni (epoca absolutismului)*, în *Apulum*, 18/1980, p. 355-363.
17. Giurgiu, Dorin, *Ctitorirea unei noi școli în Alba Iulia – oras (1863)*, în *Apulum*, XXXVIII/2, 2001, p. 95-104.

18. Giurgiu, Dorin, *Politica scolara a guvernelor maghiare în perioada 1867-1918*, în *Apulum*, 2004, 41, p. 529-540.
19. Glück, Eugen, *Date din istoria învatamântului românesc din Transilvania*, în *Studia Universitatis "V. Goldis" Arad*, 1995, 5, p. 411-413.
20. Glück, Eugen, *O fila din trecutul învatamântului din judetul Hunedoara (conscriptia scolara din anul 1842-1843 din comitatele Hunedoara, Zarand si districtul Orastie)*, în *R.P.*, nr. 10/1986, an XXXV, p. 63-64.
21. Greceanu, Eugen, *Date statistice despre învatamântul românesc din Transilvania, în perioada 1867-1918*, în *M.A.*, nr. 4/1988, an XXXIII, p. 87-89.
22. Iutis, Gheorghe, *Problema manualelor scolare, Aspecte legislative (1864-1948)*, în *ASUI ist.*, 2004, 50, p. 151-164.
23. Lazar, Ioachim, *Aspecte privind învatamântul primar din protopopiatul greco-catolic al Hunedoarei în perioada 1848-1868*, în *Corviniana VI*, nr. 6/2000, p. 229-238.
24. Lazar, Ioachim, *Augustin Degan (1850-1930), un om de cultura si scoala româneasca*, în *Sargetia*, XXI-XXIV/1988-1991, p. 839-843.
25. Lazar, Ioachim, *Conferinta privind rolul scolii românesti sustinuta de Ion Pop Reteganul la Ulpia Traiana (1880)*, în *Sargetia*, XXX, 2001-2002, p. 533-543.
26. Lazar, Ioachim, *Contributii la istoria învatamântului elementar românesc din judetul Hunedoara (1780-1848)*, în *Sargetia*, XXI-XXIV/1988-1991, p. 207-232.
27. Lazar, Ioachim, *Din activitatea manastirii Plosca: Scoala de preoti greco-catolici (1859-1861)*, în *Corviniana*, V, nr. 5/1999, p. 174-185.
28. Lazar, Ioachim, *Din viata si activitatea lui Simion Ulpianu (?-1863)*, în *Sargetia*, XXVIII-XXIX, 1999-2000, p. 123-155.
29. Lazar, Ioachim, *Din viata si activitatea protopopului greco-catolic al Orastiei, Ioan I. Jenea (1914-1934)*, în *Sargetia*, XXVIII-XXIX, 1999-2000, p. 323-349.
30. Lazar, Ioachim, *Învatamântul pedagogic hunedorean între anii 1848-1883*, în *Sargetia*, XXV/1992-1994, p. 623-660.
31. Lazar, Ioachim, *Învatamântul pedagogic, gimnazial si liceal din sud-vestul Transilvaniei în perioada 1853-1883*, în *Sargetia*, XXVI/2, 1997-1998, p. 37-104.
32. Lazar, Ioachim, *Politica scolara a Curtii din Viena, si a guvernelor maghiare în perioada 1848-1883*, în *Sargetia* XXVI/1995-1996, nr. 2, p. 87-103.
33. Leb, Ioan Vasile, *Contributia bisericii ortodoxe la formarea elitelor românesti din Transilvania*, în *AICC*, XXXII/1993, p. 81-82.

34. Lupu, Viorel, *Contributia manualelor scolare românești utilizate în scolile hunedorene, între anii 1860-1918, la educația politico-națională a generației Marii Uniri*, în *Corviniana*, III, nr. 3/1997, p. 253-261.
35. Lupu, Viorel, *Dascați hunedoreni militanți ai Unirii Transilvaniei cu România, între anii 1916-1918*, în *Sargetia*, XXVIII-XXIX/1999-2000, p. 391-397.
36. Maior, Liviu, *Politica școlară a guvernelor maghiare față de români (1900-1914)*, în *Anuarul Institutului de Istorie Cluj*, 1990-1991, XXX, p. 123-138.
37. Mândrut, Stelian, *Învățământul comunal elementar din Transilvania între anii 1867-1918*, în *Crisia*, nr. 19/1989, p. 265-287.
38. Mârza, Daniela, *Carte școlare la Blaj la sfârșitul secolului XIX – începutul secolului XX*, în *Anuarul școlii doctorale. Istorie. Civilizație. Cultura*, I, Cluj Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2005, p. 279-290.
39. Mârza, Daniela *Imaginea de sine a învățătorilor și profesorilor greco-catolici la sfârșitul secolului al XIX –lea și începutul secolului al XX –lea: conturarea unei identități profesionale*, în vol. Ioan Bolovan, Sorina Paula Bolovan, *Schimbare și devenire în istoria României. Lucrările Conferinței Internaționale “Modernizarea în România în secolele XIX-XX”*, Cluj Napoca, 21-24 mai 2007, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj Napoca, 2008, p. 443 – 450.
40. Mârza, Iacob, Hategan, Lucia, *Carti didactice românești din secolul al XIX -lea în Biblioteca Muzeului de istorie Alba Iulia*, în *Apulum*, XII/1973, p. 393-421.
41. Mârza, Iacob, *Noi contribuții documentare la cunoașterea învățământului din Transilvania în secolul al XIX-lea*, în *R.I.*, 1976, 29, nr. 8, p. 1215-1222.
42. Naghi, Gheorghe, *Memoriile lui Ștefan Moldovan din 1852-1854 cu privire la școlile românești din Hateg*, în *Sargetia*, XIV, 1979, p. 321-340.
43. Naghi, Gheorghe, *Un manuscris inedit al lui Ștefan Moldovan privitor la Țara Hategului în mijlocul secolului al XIX -lea (I)*, în *Sargetia*, XX/1986-1987, p. 306-326.
44. Neamtu, Gelu, Cordos, Nicolae, *Politica guvernelor maghiare de deșnaționalizare a românilor din Transilvania în perioada 1867-1918*, în *Apulum*, XXVII-XXX/1990-1993, p. 457-492.
45. Netea, Vasile, *Manuale școlare românești, elemente ale unității naționale*, în *R.I.*, 1977, 30, nr. 1, p. 55-65.
46. Olteanu, Paul, *Schita monografică a opidului Hateg*, în *Transilvania*, nr. 8, 15 august 1892.

47. Pavel, Eugen, *Contributia lui Ioan Lazariciu la dezvoltarea învățământului hunedorean*, în *Sargetia*, XIII/1977, p. 519-527.
48. Pavel, Teodor, *Activitatea Astei pentru dezvoltarea învățământului românesc din Transilvania (1861-1918)*, în *Sargetia*, X/1973, p. 263-310.
49. Pavel, Teodor, *Date privind legislația școlară din anii absolutismului în Transilvania (1849-1860)*, în *Lucrări științifice, seria B*, Oradea, 1970, p. 235-245.
50. Pavel, Teodor, *The Hungarian School Legislation between 1875-1890 and the Fight of the Population from Transylvania against It*, în *Studia hist.*, 1987, 32, p. 33-52.
51. Pacurariu, Mircea, *Profesori transilvăneni la școlile teologice din Țara Românească și Moldova în secolul al XIX-lea*, în *Mitrop. Mold. Suc.*, 1968, 44, nr. 1-2, p. 29-49.
52. Polverejan, Serban, *Contribuții statistice privind școlile românești din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în *Cumidava*, II/1968, p. 161-206.
53. Poncea, Traian-Valentin, *Lupta românilor din Transilvania împotriva legislației învățământului în timpul dualismului austro-ungar*, în *Marisia*, 11-12/1981-1982, p. 279-297.
54. Popeanga, Vasile, *Conceptul de educație națională în gândirea pedagogică din Transilvania*, în *R.P.*, nr. 7/1970, an XIX, p. 105-110.
55. Popeanga, Vasile, *Conceptul de școală populară în gândirea pedagogică din Transilvania până la 1918*, în *R.P.*, nr 9/1969, an XVIII, p. 85-91.
56. Popeanga, Vasile, *Dezvoltarea școlilor populare românești pe teritoriul Eparhiei Aradului*, în volumul *Episcopia Aradului, istorie, viața culturală, monumente de artă*, Arad, Editura Episcopiei ortodoxe române a Aradului, 1989, p. 185-203.
57. Popeanga, Vasile, *Preparandiile românești din Transilvania*, în *Ziridava*, XII/1980, p. 529-588.
58. Popescu, Ion Apostol, *Contribuția lui Dimitrie Tichindeal la dezvoltarea învățământului și gândirii pedagogice în Transilvania și Banat*, în *Revista Pedagogică*, 1962, 11, nr. 12, p. 55-64.
59. Popescu, Ovidiu, *Învățământul în orașul Hunedoara în perioada interbelică*, în *Corviniana*, III, nr. 3/1997, p. 207-218.
60. Retegan, Simion, *Lupta burgheziei române din Transilvania pentru înființarea unei facultăți juridice românești (1848-1883)*, în *AIIC*, X/1967, p. 307-317.
61. Retegan, Simion, *Politica și educație la românii din Transilvania în epoca liberalismului austriac (1860-1867)*, în *AIICN*, XXX/1990-1991, p. 73-88.

62. Reteganul, I. Pop, *Vasile Petri*, în *Convorbiri pedagogice*, an I, nr. 2/1886, p. 33-40.
63. Rusu, Adrian Andrei, *Un manuscris inedit a lui Stefan Moldovan privitor la Tara Hategului în mijlocul secolului al XIX-lea (II)*, în *Sargetia*, XXI-XXIV/1988-1991, p. 253-282.
64. Rusu, Constantin, *Pavel Vasici- gânditor înaintat*, în *AIIC*, IX/1966, p. 351-360.
65. Stoica, Cornel, Valea, Mircea, *Contributii la cunoasterea dezvoltarii învățământului în tinutul Hunedoarei de-a lungul vremurilor*, în *Sargetia*, 1968, 5, p. 471-493.
66. Stoica, P., *Ion Lazariciu*, în *Convorbiri pedagogice*, an II, nr. 2/1887, p. 25-28.
67. Suciu, D., *Date privind situatia politica si confesional-scolara a românilor din Transilvania în prima decada a dualismului*, în *AIIC*, XXX/1990-1991, p. 89-122.
68. Suciu, Dumitru, *Alexandru Sterca Sulutiu si miscarea nationala româneasca*, în *Studii privind miscarea nationala a românilor din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX lea*, Cluj-Napoca, Editura Tribuna, 2004, p. 7-179.
69. Tatai-Balta, Cornel, *Din activitatea lui Timotei Cipariu ca director al gimnaziului din Blaj*, în *Apulum*, XIV, 1976, p. 321-342.
70. Tatai-Balta, Cornel, *Din arta si cultura Blajului*, Alba Iulia, Editura Altip, 2000, p. 63-91.
71. Tîrcovnicu, Victor, *200 de ani de la aparitia primului manual de pedagogie, pentru învățatorii români din Transilvania (1857-1918)*, în *R.P.*, nr. 11/1984, an XXX, p. 56-60.
72. Ungureanu, Constantin, *Învățământul primar din România, Transilvania, Bucovina si Basarabia la sfarsitul secolului al XIX -lea si inceputul secolului XX*, în *RI*, 2006, 17, nr. 5-6, p. 109-130.
73. Ursutiu, Liviu, *Cinci scrisori ale lui George Baritiu în legatura cu proiectul de lege scolara din 1879*, în *Acta Musei Napocenssis*, III/1966, p. 521-549.
74. Vântor, Elenuta Marioara, Vântor, Viorel, *Monografia Scolii generale nr. 1 din Deva la aniversarea a 125 de ani*, în *Sargetia*, XXVIII/2, 2001, p. 183-192.
75. Vântor, Viorel, *Statutul scolii montanistice de la Sacarâmb*, în *Sargetia*, XVIII-XIX/1984-1985, p. 289-293.
76. Vârtopeanu, Maria, *Din activitatea „Societatii pentru fond de teatru român” în judetul Hunedoara*, în *Sargetia*, XV, 1981, p.399-406.
77. Vlad, Ovidiu, *Aspecte din istoria învățământului în municipiul Deva (secolul XVI-XX)*, în *Sargetia*, VII/1970, p. 219-223.

78. Vulea, Camelia, *Elemente de identitate si alteritate în discursul greco-catolic si ortodox. Cazul scolii triviale din Hateg*, în *A Som.*, 2005, 4, p. 153-167.

79. Vulea, Camelia, *Învatamântul elementar din vicariatul greco-catolic al Hategului si impactul legislatiei scolare dualiste (1868-1900)*. *Problema localurilor scolare*, în *RB*, 2004, 18, p. 315-323.

80. Vulea, Camelia, *Învatatorii scolilor elementare din vicariatul Greco-catolic al Hategului între 1850-1918. Nivel de pregatire*, în *A Blas.*, 2005, 3, p. 285-309.